

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από τον Β.Τ. Γιούλτση

Χρ. Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Δ. Γερμανός, Θ. Οικονόμου (επιμέλεια), 1999, «*Εμείς*» και οι «*άλλοι*» – αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, σελ. 419.

Η έκδοση συλλογικού έργου αυτοτελώς και όχι σε περιοδική σειρά, με περιεχόμενο εξειδικευμένες πτυχές του σύγχρονου κοινωνιολογικού προβληματισμού, είναι ένα εκδοτικό γεγονός όχι ιδιαίτερα σύνηθες στον εθνικό, αλλά και στον ευρωπαϊκό γεωγραφικό χώρο. Την αιτία θα πρέπει να αναζητήσουμε αρχικά στις ραγδαίες μεταβολές και εξελίξεις των καιρών μας, που πιέζουν τους ειδικούς στη λήψη θέσης και προβάλλουν έτσι επίμονα τον πειρασμό της μονογραφίας. Από την άλλη πλευρά, η έκρηξη των media, με την εμφάνιση νέων μορφών περιοδικού τύπου που εκλαΐκεύει τα πάντα, εννόησε και ίσως προώθησε την αντικατάσταση του γραπτού λόγου από την τεχνολογικά άψογη γοητεία της εικόνας. Οι δύο τελευταίες λεπτομέρειες φαίνεται ότι συνείργησαν στην παραθεώρηση και παρεμπόδιση της ανάπτυξης (βλ. επιβίωσης) του επιστημονικού περιοδικού τύπου. Υπάρχει όμως και μια άλλη αιτία, που ίσως μετακινεί αλλού τις ευθύνες, αφού η χρηματοδότηση ενός επιστημονικού συνεδρίου είναι, ως γνωστό, για τους

οργανωτές του επώδυνη περιπέτεια κι ακόμη πιο επώδυνη είναι η έκδοση των πρακτικών του.

Με κριτήριο αυτές τις πολύ αυτονόητες σκέψεις η έκδοση του «*εμείς*» και οι «*άλλοι*» – αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και τον εκδοτικό οίκο Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, είναι ένα πολύ σημαντικό γεγονός για τη μεγάλη οικογένεια των κοινωνικών ερευνητών στη χώρα μας, και πιο πολύ σημαντικό για την όχι και τόσο μεγάλη οικογένεια των Ελλήνων κοινωνιολόγων. Εδώ είναι ανάγκη να επισημειώσουμε με έμφαση την άψογη και δημιουργική συνεργασία όλων στο ευρύτερο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών, όπου συναντώνται αρμονικά νομικοί, κοινωνιολόγοι και κοινωνικοί ανθρωπολόγοι με πολιτικούς επιστήμονες, παιδαγωγούς, διεθνολόγους και ιστορικούς.

Η σημασία της έκδοσης πρέπει να αναζητηθεί στην προσέγγιση του προβλήματος της πολιτισμικής ταυτότητας που αναδόθηκε με ιδιαίτερη οξύ-

τητα ύστερα από την έκρηξη των μικρο-ευρωπαϊκών εθνικισμών και μετά την κρίση των ιδεολογιών την προηγούμενη δεκαετία. Θα μου επιτρέψετε να προσθέσω ακόμη και την ευχάριστη εντύπωση από τη δυναμική παρουσία ενός τόσο μεγάλου αριθμού κοινωνιολόγων σε μια έκδοση με τέτοιο θέμα, τέτοιας επικαιρότητας.

Οι έννοιες, όπως ταυτότητα, πολιτισμός, πολιτεία, πολυπλοκότητα, πολυπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση, συλλογικότητα, εθνικότητα, κοινότητα, δίκτυα, αυτοδιοίκηση, διαχείριση, αλληλεγγύη, ομοιογενοποίηση, διαφοροποίηση, σχολείο, εκπαίδευση, απόδημοι, γυναίκες, Ελλάδα, Ευρώπη, Ορθοδοξία, κράτος πρόνοιας, νεολαία, κοινωνική ενσωμάτωση, συνύπαρξη, αξίες, αλλόθρησκος, ψήφος, ισότητα, κοσμοπολιτικοί μικρόκοσμοι, κατέχουν κυρίαρχη θέση στα κείμενα του τόμου, που αποκαωδικοποιούν τα σύμβολα επικοινωνίας μεταξύ μας, μας φέρνουν κοντά ή μας αποστασιοποιούν από τους «άλλους» και αποκαλύπτουν τις τάσεις την εποχής μας.

Δε σκέφτομαι να εισβάλω στις λεπτομέρειες των ειδικών θεμάτων του τόμου. Είκοσι εννέα συγγραφείς με είκοσι επτά κείμενα είναι ανέφικτο να παρουσιαστούν σε μια τέτοια παρουσίαση. Και υπάρχουν ανάμεσά τους και εκλεκτοί φίλοι, με τους οποίους μας δένει μακρά συνεργασία. Γι' αυτό και τους παρακαλώ να μου συγχωρήσουν τη σκόπιμη αποφυγή αναφοράς στο όνομά τους, για ευνόητους λόγους. Θα δουν όμως το κεντρικό μήνυμα του δικού τους κειμένου, όταν

στη ροή της παρουσίαισης γίνει ξεχωριστός λόγος για τις ψηφίδες που συναπαρτίζουν το ολικό ψηφιδωτό.

Άλλωστε δεν έχουμε μπροστά μας μια οριοθετημένη μονογραφία. Μια μονογραφία παρουσιάζεται εύκολα. Οι μονογραφίες από τη φύση τους σε κατευθύνουν εξαρχής στο στόχο-θέμα του συγγραφέα και η παρουσίασή τους είναι μόνο ζήτημα μεθόδου. Όμως δε συμβαίνει το ίδιο με τους συλλογικούς τόμους. Εδώ έχουμε έναν γενικότερο στόχο, που επιμερίζεται σε ειδικότερες θεματικές λεπτομέρειες, με εξαρχής προδιαγεγραμμένη την ξεχωριστή δική του οπτική προοπτική, πίσω από την οποία βλέπει, κρίνει, συγκρίνει και τελικά αποφαίνεται για το φαινόμενο που είναι ταυτόχρονα και μέγεθος της συλλογικής ζωής. Επιπλέον υπάρχει και ένα ευρύτερο πεδίο ερευνητών, όπου ο καθένας από άλλο επιστημονικό χώρο, με διαφορετική παιδεία και άλλες γνωσιολογικές εμπειρίες και απόψεις, σκύβει, μελετά, αναλύει και τέλος καταθέτει τις θέσεις του και οικοδομεί το μερίδιο της προσωπικής ευθύνης.

Συμβαίνει να γνωρίζω, κυρίως από το συγγραφικό τους έργο, σχεδόν τους πιο πολλούς από τους συγγραφείς. Είναι, χωρίς καμιά επιφύλαξη, η πιο αντιπροσωπευτική σύνθεση της νέας γενιάς των Ελλήνων κοινωνικών ερευνητών. Αυτό το «αντιπροσωπευτική» δεν είναι ένα φραστικό διακοσμητικό. Υποδεικνύει τη συνυπαρξιακή συνθετότητα όλων των συγχρόνων κοινωνικών τάσεων και ρευμάτων στη χώρα μας, που συμπορεύονται πια

δημιουργικά. Άλλωστε είναι ανάγκη να σημειωθεί με έμφαση ότι η περίοδος των παιδικών ασθενειών πέρασε για τις σχετικές επιστήμες, με όλες τις αφρητικές συνέπειες των μαχητικών συγκρούσεων και ιδεολογισμών που, τελικά, το μόνο που πέτυχαν ήταν να καθυστερήσουν την αυτονόμηση της Κοινωνιολογίας, αλλά και των συγγενών επιστημών και την ελεύθερη επιστημονική έρευνα.

Στον τόμο δικαιολογείται εύκολα η εμφανής παρουσία μαθητών της γαλλικής σχολής, αλλά δεν πάνε πίσω το γερμανικό και το αγγλοσαξονικό ρεύμα, ακόμη και οι μεθοδολογικές αποκλίσεις της πέρας του Ατλαντικού σχολής. Με πολλή χαρά βλέπει κανείς το δυναμισμό της ιταλικής τάσης και ενθουσιάζεται πράγματι από τη σλαβική άποψη και παρουσία, που κλείνει μέσα της απόψεις λίγο γνωστών στους πολλούς ονομάτων, αλλά με παγκόσμια αποδοχή και κύρος.

Η εισαγωγική στάση με τον δικαιολογημένο συναισθηματισμό κάπου εδώ πρέπει να κλείσει. Παίρνοντας στα χέρια έναν τέτοιο τόμο σπάνιες φορές δεν μπαίνουμε στο πειρασμό να διαβάσουμε τα κείμενα με τη δική μας σειρά ενδιαφέροντος. Σ' αυτόν υποχρεώνεται ν' αρχίσεις από τις *Ευχαριστίες*. Τα *Περιεχόμενα* δε φαίνεται να εμποδίζουν το πέρασμα στην *Εισαγωγή*, από όπου βγαίνεις αβίαστα στην πρώτη ενότητα, από εκεί στη δεύτερη, για να ολοκληρώσεις τις νέες εμπειρίες σου με την τρίτη. Τελικά αντιλαμβάνεσαι ότι κρατάς στα χέρια σου μια από τις πιο σημαντικές βιβλιο-

γραφικές προσφορές στις Κοινωνικές Επιστήμες, σχετικά με τη διανθρώπινη επικοινωνία σε επίπεδο προσέγγισης και εξόδου προς τους «άλλους», μέσα από τη χρήση των πολιτισμικών συμβόλων.

Είναι μια πολυαφτηριακή σύνθεση με πλήθος εμπειρικών στοιχείων που ανατέμνουν παραδόσεις, πολιτισμούς, βιώματα, ακόμη και νοοτροπίες, προκειμένου να καταδείξουν τη διαφορά, αυτό που ετεροποιεί, την *altera pars*, την ταυτότητα του «άλλου». Στην αναζήτηση αυτή έννοιες σαν την παγκοσμιότητα, τον διεθνισμό και τη συνύπαρξη βλέπουμε πόσο πιο έντιμα εκτιμώνται σήμερα σε σχέση με το παρελθόν. Κι αυτές ακόμη οι θεωρητικές αναζητήσεις στους προβληματισμούς της εποχής μας, στα οχήματα της σκέψης και στα ερμηνευτικά πρότυπα, χρησιμοποιούνται με σεβασμό και προσοχή, για να εντοπιστούν τα αυθεντικά στοιχεία των ταυτοτήτων και να κατανοηθούν χωρίς προκαταλήψεις οι συνέπειες των μεταβολών τους στην πρόσφατη φάση προς την παγκοσμιοποίηση. Σ' αυτή τη φάση αναδύονται και τα προβλήματα, με τα ασαφή σημασιολογικά όρια που δημιουργούν ακόμη και οι αντιθέσεις ανάμεσα στο πολιτισμικό και το πολιτιστικό, εμποδίζοντας να δούμε καλύτερα την πορεία των κοινωνιών και ίσως πιο ειδικά της δικής μας. Θα έλεγε κανείς πως σε μια τέτοια πορεία υποκρύπτεται ένας αδιόρατος ακροβατισμός ανάμεσα στην πραγματικότητα και το μύθο. Υπάρχει δηλαδή ταυτόχρονα μέσα στην κοινότητα και η επιβεβαίωση

της ταυτότητας, αλλά κι ο φόβος για τη διατήρησή της. Και ο φόβος αυτός γίνεται τραγικότερος, όταν φοβάσαι τους «άλλους» ή σε φοβούνται οι «άλλοι».

Σε μια τέτοια προοπτική η πολιτιστική ταυτότητα λειτουργεί αμφίδρομα και ως δικαίωμα και ως απειλή. Οι πολιτισμικοί κολοσσοί στη διεργασία της παγκοσμιοποίησης απειλούν να καταβροχθίσουν τις μικρές ιδιαιτερότητες με εύλογη την εμφάνιση ανταγωνισμού της μικρής κοινότητας με τους μεγάλους «άλλους». Σε έναν τέτοιο μικρο-κοινωνικό ανταγωνισμό φαίνεται αμφιλεγόμενη, μετέωρη και γενικά υπό διαρκή αναίρεση και διαπραγμάτευση η ταυτότητα του ατόμου. Γι' αυτό και η πορεία από αυτήν την ατομική ως τη συλλογική ταυτότητα και μάλιστα με τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης κλείνει μια σειρά σύνθετων εξελίξεων σε πλήθος θεσμικών περιοχών, όπως η οικονομία, η πολιτική ή η κοινωνική ζωή. Πέρα από τις εξελίξεις υπάρχουν και οι πολυπλοκότητες που μορφοποιούν παράλληλες ή έμμεσες εξαρτήσεις, οδηγούν σε διλήμματα ένταξης και εγγίζουν το μεγάλο πρόβλημα της ελευθερίας.

Αναμφίβολα στις πολιτιστικές ταυτότητες υπάρχουν πολλαπλές επιδράσεις. Μια τέτοια επίδραση, που όμως δε φαίνεται να οδηγεί σε ρήξη ή αλλαγή πολιτιστικής πορείας, είναι εκείνη που ασκεί διαχρονικά η Ορθοδοξία στη σύγχρονη Ελλάδα. Στην περίπτωσή μας η επίδραση δημιούργησε τη

βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η ταυτότητα του νεοέλληνα.

Στη δεύτερη ενότητα ο αρχικός θεωρητισμός μεταστοιχειώνεται σε μια προσπάθεια κατανόησης των πολιτισμικών προτύπων μέσα από την οριοθέτηση ενός διαλόγου ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό, στο τοπικό και το παγκόσμιο, στο θεσμικό και το εξωθεσμικό. Μ' αυτή τη δέσμευση φαίνεται πόσο σημαντικά συνδέεται και εξαρτάται η εθνική ταυτότητα από τις πολιτιστικές δραστηριότητες ενός δεδομένου κοινωνικού συνόλου στην πορεία διαμόρφωσης της συλλογικής του ταυτότητας. Υπάρχει, λοιπόν, αλληλεπίδραση που, ενώ δεν είναι διακριτή στα μεγάλα εθνικά σύνολα, εντοπίζεται εύκολα ανάμεσα στο «δικό μου» με το «διαφορετικό», στο «Εγώ» με τον «Άλλο», γι' αυτό και, όταν έχουμε αμοιβαιότητα σεβασμού στις διαφορετικότητες, έχουμε ανάπτυξη συναινετικού διαλογικού περιβάλλοντος. Σε ένα τέτοιο κλίμα οι τοπικές εμπειρίες μορφοποιούν την τοπική πολιτισμική ταυτότητα και τη φέρνουν κοντά για να τη συνδέσουν τελικά με τη συλλογική μνήμη.

Σ' αυτή την ενότητα είναι αναγκαία η ύπαρξη και η χρήση δικτύων επικοινωνίας για την ανταλλαγή απόψεων που θα ανανεώσουν τους κοινωνικούς θεσμούς σε τοπικό κυρίως επίπεδο, αφού σε τέτοιο επίπεδο γίνονται κατανοητά και σεβαστά τα τοπικά χαρακτηριστικά. Εδώ κρίνεται και δικαιώνεται η κατασκευή της πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών ενός λυκείου, όπου αντιληπτικά ερεθίσμα-

τα, ρόλοι και σχέσεις απεργάζονται το μοντέλο της δημόσιας ταυτότητας του μαθητή.

Η τρίτη θεματική ενότητα εισβάλλει στην εκπαίδευση και την πολιτισμική ανάπτυξη των αποδήμων καθώς και στην ιδιάζουσα σημασία του ρόλου των γυναικών σε διαφορετικές χώρες του κόσμου. Ακόμη ενδιαφέρεται να προσεγγίσει στη σχέση μεταξύ πολυπολιτισμικών διαφορών και κράτους πρόνοιας, με χαρακτηριστική την περίπτωση της Ελλάδας. Στη σχέση αυτή εξετάζεται η ενσωμάτωση της νεολαίας, λ.χ., των Ποντίων που μετανάστευσαν στην Θεσσαλονίκη το '95, σε μια πόλη όπου κι από το μακρινό παρελθόν τα δείγματα ιστορικών σχέσεων των διαφορετικών κοινοτήτων μαρτυρούν τη σημασία των σχέσεων αυτών στη συγκρότηση των πολιτισμικών ομάδων και κυρίως στην απεικόνιση της πολυπολιτισμικής της ταυτότητας. Αλλά, μια και γίνεται λόγος για ομάδες, βλέπουμε ότι σε σχετική εισήγηση αναζητούνται οι αξίες και τα θέματα που απασχολούν τις νεανικές ομάδες με τις απορρίψεις και τις

αναζητήσεις τους. Ομάδες επίσης είναι και οι αλλοεθνείς, και η σημασία της ψήφου τους έχει σημαντικό ρόλο στις εθνικές ανακατατάξεις. Φυσικά οι ομαδικές διακρίσεις δε θα μπορούσαν να παραλείψουν την ομαδοποίηση των γυναικών, αλλά και των ανδρών. Είναι γιατί τα ειδικά προνόμια κάθε ομάδας οριοθετούν τη συμμετοχή της στη διατήρηση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

Τελειώνω με δυο λόγια, που πιστεύω ότι εκφράζουν τις προσωπικές μου εντυπώσεις. Ο τόμος διαβάστηκε μια κι έξω. Δεν ήθελα να σταματήσω. Στις 419 σελίδες του βρήκα απόσταγμα εκατοντάδων βιβλίων κι αναγκάστηκα να σκεφθώ: Τι καλά θα ήταν να διάβαζαν τέτοιους τόμους οι φοιτητές μας! Συγχαίρω τους συγγραφείς, τους επιμελητές της έκδοσης, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και τον εκδοτικό οίκο Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός. Ενθουσιάστηκα, γι' αυτό και τους σφίγγω ευγενικά το χέρι.

Βασίλειος Τ. Γιούλτσης
Καθηγητής Κοινωνιολογίας Α.Π.Θ.